

**ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЙ З БЕЗПЕКИ
ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ВИЩИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

*Кобилянський Олександр Володимирович,
кандидат технічних наук, доцент, професор кафедри ХБЖД
Вінницький національний технічний університет*

Постановка проблеми. Великий комплекс глобальних проблем, викликаних стрімким технічним, економічним і соціальним розвитком людства, поставив його перед дилемою – вижити чи загинути. Науково-технічна революція відкрила широкі можливості для всебічного, цілісного розвитку людини і, відповідно, зростання ролі людського фактора у житті суспільства. Вже сьогодні, на протязі періоду трудової активності людини відбувається зміна декількох поколінь техніки. Ускладнення техніки вимагає від працівників постійного підвищення їх кваліфікації і оволодіння новими знаннями для її подальшого вдосконалення. Стосовно кожної людини це означає гармонійне поєднання у ній професійної компетентності з науковим світоглядом, соціальною відповідальністю і загальнолюдськими моральними цінностями. Тому певному рівню технічного розвитку повинен відповідати і соціальний стан суспільства.

За умов існування у нашій країні адміністративно-командної системи, впровадження науково-технічних досягнень було обумовлено тільки їх економічною ефективністю, а кожній людині відводилася роль лише одного з її стандартизованих «гвинтиків». Це призвело до виникнення протиріч між науково-технічним і соціальним прогресом, а саме: зростання соціально-політичної напруженості в суспільстві і створенню виробництв, технічних засобів і систем, які складні в управлінні, марнотратні у використанні людських і природних ресурсів, небезпечні для самої людини і навколишнього середовища. А наслідками стали розвал СРСР, військові та міжнаціональні конфлікти, страшні техногенні катастрофи.

Аналіз досліджень і публікацій. Враховуючи той факт, що набуття сукупності загальнокультурних та професійних компетенцій з безпеки життєдіяльності є необхідною умовою безпечної поведінки людини, цим питанням приділяється велика увага в освітній сфері. Зокрема, на основі напрацювань міжнародних і українських науковців у сфері безпеки в Україні реалізується концепція освіти з напрямку «Безпека життя і діяльності людини», в рамках якої викладається комплекс дисциплін: валеологія, екологія, цивільний захист, охорона праці, чільне місце серед яких посідає безпека життєдіяльності. Разом з тим, сукупності сформованих у людей в процесі навчання у школі та професійної підготовки у вищих навчальних закладах компетенцій недостатньо для забезпечення безпеки. Необхідно, щоб безпека стала пріоритетною ціллю та внутрішньою потребою окремої людини, колективу та суспільства в цілому.

Цього можна досягнути шляхом формування нового світогляду, системи ідеалів і цінностей, норм і традицій безпечної поведінки, тобто становлення цілісної культури безпеки як елемента загальної культури, що дозволяє реалізувати захисну функцію людей. Термін «культура безпеки» вперше з'явився у підсумковій доповіді МАГАТЕ з розгляду причин і наслідків аварії в Чорнобилі, опублікованій у 1986 році. Було визнано, що саме відсутність культури безпеки стала однією з причин трагедії. Починаючи з цього часу, опубліковано багато статей, присвячених культурі безпеки, її зв'язкам з організаціями та окремими особами, її поліпшенню [1,2]. Але відмінності у національних культурах ускладнюють процес застосування кращих підходів до вирішення цих проблем в одних країнах до інших. Цей процес має базуватись на наукових та системних підходах.

Метою даної статті є аналіз шляхів вдосконалення професійної освіти з безпеки життєдіяльності у вищих навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. Через недооцінку чи ігнорування проблем безпеки щорічні втрати людства сягають більше 10 % національного валового продукту. За даними ВООЗ щорічно до 2 млн. людей втрачає життя від виробничих травм, більше 2 млн. – від надмірного вживання алкоголю, біля 6

млн. – від куріння, крім того, сотні мільйонів травмується і отримує професійні хвороби. Ігнорування та порушення норм і правил охорони праці, службова недбалість, низький рівень організації праці, експлуатація основних засобів, що знаходяться у критичному стані – усе це лежить в площині культури виробничої безпеки і лягає важким тягарем на економіку кожної держави та суспільство в цілому. Хоч офіційна статистика не містить повних даних про розмір збитків, яких завдають виробничі травми, зокрема, зі смертельним наслідком, цілком зрозуміло, що вони коштують суспільству надто дорого як у фінансовому, так і в соціальному плані. В Україні щороку кількість травмованих з втратою працездатності та загиблих людей внаслідок нещасних випадків виробничого характеру перевищує 12 тисяч осіб.

Зрозуміло, що розроблену МАГАТЕ концепцію культури безпеки підтримали Міжнародна організація праці, Міжнародна організація цивільної авіації, Всесвітня організація охорони здоров'я, Всесвітня організація трубопровідного транспорту та інші авторитетні міжнародні інституції. Поступово цей термін почав використовуватись в усіх сферах людської діяльності та застосовувати як до окремої людини, так і до суспільства в цілому. У науковій літературі культура безпеки визначається як рівень розвитку людини і суспільства, що характеризується значущістю забезпечення безпеки життєдіяльності в системі особистісних і соціальних цінностей, безпечної поведінки в повсякденному житті і в умовах небезпечних та надзвичайних ситуацій, рівнем захищеності від загроз і небезпек в усіх сферах життєдіяльності [2]. Відповідно до цього визначення складовими культури безпеки визнаються:

- на суспільному рівні – традиції безпечної поведінки, суспільні цінності, підготовленість всього населення;
- на колективному рівні – корпоративні цінності, професійна етика та мораль, підготовленість персоналу;
- на індивідуальному рівні – це світогляд, норми поведінки, індивідуальні цінності і підготовленість кожного людини.

Типові навчальні програми нормативних дисциплін «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці» (для молодших спеціалістів, бакалаврів), «Охорона праці в галузі», «Цивільний захист» (для спеціалістів, магістрів), які запроваджені для викладання у вищих наукових закладах, не враховують вимоги системного підходу до формування загальнокультурних компетенцій з безпеки життєдіяльності і передбачають, в основному, вивчення питань, які стосуються їх формування на колективному (професійному) рівні. Якщо у цих програмах наведений загальний перелік організаційних та технічних заходів та засобів для досягнення необхідного рівня безпеки, то у рекомендаціях МАГАТЕ пропонується поліпшення стану безпеки на підприємстві здійснювати у три етапи [1].

На першому етапі поліпшення стану безпеки досягається за рахунок удосконалення головним чином технічних систем безпеки і за рахунок встановлення систем і пристроїв контролю ризиків. Такі покращення зазвичай досягаються за допомогою вказівок керівництва, яке професійно займається безпекою співробітників. Персонал же у таких випадках вважає, що безпека є обов'язком керівництва.

На другому етапі встановлюються чіткі процеси і процедури досягнення цілей покращення безпеки. На цьому етапі працівники можуть побачити, що робота планується краще, з попереднім розглядом загроз для безпеки, які систематично документуються. Тим не менш, у багатьох організаціях даний етап безпеки і раніше часто буває «нав'язаний» працівникам при їх незначній участі, здійснюється і контролюється особами, які професійно займаються безпекою. Хоча даний етап поліпшень може викликати розуміння необхідності працювати в середовищі безпеки, сам по собі цей етап на рівні окремого працівника або бригади не формує у нього особистої відповідальності за безпеку.

Тільки третій етап поліпшення стану безпеки є тим ідеалом, досягти якого прагнуть багато організації. Безпека бачиться як безперервний процес поліпшень, внесок в який може вносити кожен. Її досягнення – процес

тривалий. Він вимагає бачення і цінностей, пов'язаних з безпекою, які повністю поділяються усіма. Кожен буде мати чітке розуміння вимог і прагнень і, індивідуально, а особливо – в груповій роботі, буде демонструвати прихильність по досягненню безпеки у всьому, що б він не робив. В дійсності дані три етапи нероздільні, і організація може мати окремі елементи системи безпеки, в яких вона випереджає інші в процесі поліпшення культури безпеки.

Якщо на більшості підприємств поліпшення стану безпеки знаходиться на другому етапі, то тільки дуже невелика їх кількість почала реалізацію третього етапу. Тому рекомендації МАГАТЕ стосуються також практичної реалізації найбільш проблемного третього етапу покращення стану безпеки [1]. При реалізації цього етапу необхідно враховувати такі питання культури безпеки: пріоритетність питань безпеки для керівництва організації, використання інструкцій, аналіз безпеки перед виконанням роботи, комунікативна культура, критичне відношення до небезпеки, постійне впровадження іновацій (організація, що навчається).

Існує необхідність дотримання балансу в кількості і обсязі інструкцій. У них повинні бути визначені і розглянуті основні ризики, вони повинні бути доступні для розуміння тими, хто буде ними користуватися. Коли інструкції не цінуються високо, починають практикуватися обходи окремих етапів або «приблизне» їх виконання. Кожен працівник або бригада повинні зупинитися і провести аналіз безпеки перед початком роботи. Розроблено безліч методик, включаючи принцип STAR (зупинися, продумай, виконай, проаналізуй). Всі помилки і відмови, в той числі «ледь не сталися», розглядаються організацією, що володіє гарною культурою безпеки, як уроки, які необхідно використовувати, щоб уникнути більш серйозних подій. Для досягнення цього необхідно, щоб усі працівники заохочувалися до повідомленням про навіть незначні недоліки. Тільки організація, що навчається, здатна відкрити шлях ідеям, енергії і стурбованості людей на всіх рівнях організації. Поліпшення безпеки підтримуються за допомогою забезпечення того, що досягнуті в результаті поліпшень переваги отримують широке визнання серед окремих осіб

і в бригадах, що в свою чергу веде до ще більшої прихильності і співвіднесення себе з процесом поліпшення культури безпеки.

Висновки. Враховуючи актуальність проблеми культури безпеки, у багатьох країнах вона стала предметом уваги влади, а державними органами з регулювання безпеки визнана одним з основних стратегічних напрямів їх діяльності. В Україні концепція культури безпеки почала системно впроваджуватися на вітчизняних АЕС, підприємствах авіаційного транспорту та підтримана іншими галузями, що потребує вдосконалення професійної освіти з безпеки життєдіяльності у вищих навчальних закладах. Формування загальнокультурних компетенцій з безпеки життєдіяльності гальмується з наступних причин:

- типові навчальні програми нормативних дисциплін «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці», «Охорона праці в галузі», «Цивільний захист», які запроваджені для викладання у вищих наукових закладах, не враховують вимоги системного підходу до формування загальнокультурних компетенцій з безпеки життєдіяльності і передбачають, в основному, вивчення питань, які стосуються їх формування на колективному (професійному) рівні;

- нормативно-правовою базою у сфері безпеки життєдіяльності не гармонізована з міжнародним законодавством щодо промислової безпеки, професійної відповідальності персоналу на виробництві та професійного діалогу.

Література

1. Ключевые вопросы практики повышения культуры безопасности. Доклад Международной консультативной группы по ядерной безопасности. – Серия изданий по безопасности, INSAG -15. – Вена: МАГАТЭ, 2002. – 24 с.

2. Зоріна М.О. До проблеми визначення актуальності й особливостей формування культури безпеки життєдіяльності / М.О. Зоріна // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2010. – № 8. – С. 149 – 153.